

Akik a harmadik út követését időszerűnek tartják és azokat a témákat, ügyeket, lehetőségeket is felismerik, amelyekben érvényesülhetne, realitás-érzékükről is tanúságot tesznek, hiszen nem merevednek meg valamely ideológia vagy program védelmében, hanem rugalmasan reagálnak a változásokra. A magyar érdekeknek legmegfelelőbb megoldást keresik, amely lehet az első, a második, de a harmadik út is. Aszerint, hogy mikor, hol és milyen feltételek között kerülnek magyarok döntéshozatal kényszere elé. Magyar elhatározásokat nem szabad olyan szűk keretben tartani, hogy csak két lehetőség között lehessen választani. A szabadság jelentse a választási lehetőségek bővülését is és minél kisebbre szorítását annak a területnek, amelyen csak igennel vagy nemmel lehet felelni.

Harmadik út mindig volt és bizonyára mindig lesz is, függetlenül attól, hogy észrevesszük vagy figyeljük-e rá. A múltban minden elhatározásnál és döntésnél gyakran nem csak két lehetőség közül kellett vagy lehetett választani, hanem több között is. Miért ne lenne ez napjainkban is így? Éppen ezért kevés értelme és haszna van a harmadik út tagadásának, amikor az élet és a politika tényei mutatják, hogy ha nem nevezzük is annak, lényegében nap mint nap, az élet minden terén utak, módszerek, megoldások sokféleségével szembesülünk. Szabad elhatározásunkat is korlátok közé szorítaná, ha minden esetben csak két lehetőség között választhatnánk.

Ájánlom tehát, ne vegyük komolyan a harmadik út elutasítását és tagadását. Nézzük inkább, mi történik a magyar demokrácia megerősödése, a nép szellemi és anyagi gyarapodása érdekében. Bár lenne olyan sikeres az első vagy a második út, hogy ne legyen szükség harmadikra.

ALFÖLDY JENŐ

A jobb sorsra érdemes ember Kertész Ákos regényeiben

Ha arra gondolok, micsoda kritikusok kórusok hozsannáztak már egy-egy írói mű születésekor, akkor Kertész Ákos elbeszéléseinek fogadtatását mérsékeltek, langyosnak, sőt, a teljesítményhez képest egyenesen hüvösnek mondhatom. Igaz, a *Makra* divatos regénynek számított a hatvanas és hetvenes évek fordulója táján, s a filmesek, csakúgy, mint a színházi szakemberek, kapva kaptak az író elbeszélésein, a jól pergő történeteken, a markáns jellemeken, a tragikus és komikus helyzeteken, melyeket kínáltak. Voltak, akik elismerték a *Makra* korszakos jelentőségét, voltak, akik fölfedezték a *Kasparek*ben az utóbbi évtizedek kiemelkedő novelláinak egyikét — de mindig akadtak (mint most, a *Zakariás* megjelenésekor is) fanyalgók és gyanakvók, akik a kordivatok hatására nem képesek elhinni, hogy a realista regény is lehet korszerű és modern, hogy a mesélni tudás jelentős és nélkülözhetetlen regényírói adottság, hogy a jellemábrázolás lényegbevágó elbeszélői erény, hogy az írói beleélő készség ma is, akárcsak Tolsztoj és Flaubert idején, igen-csak jó tulajdonság, és az író érzékenysége a saját korára szintén nem meg-

vetendő, akkor sem, ha nem párosul a munkáiban rejlő, mélyről fakadó társadalombírálat újsütetű pártérdekkel és szélhordta pártprogramokkal. Milyen könnyű összekeverni a szociális érzékenységből táplálkozó, realista stílusú regényt a „szocreállal”! Milyen könnyű elfelejtkezni arról, hogy a sematikus, szocialista realizmusnak csúfolt elbeszélő irodalom a regényírás történetének legragyogóbb remeikeiből szűrte ki alapsémáit, a sorsok történeti bemutatásától kezdve a jellemek és cselekvések szükségképpen összefüggésének elvégig, amit a szocreál engedelmes bérrabszolgái oly nevetséges módon érvényesítettek, de attól az eredeti műalkotások, az úgynevezett „polgári regényírás”, más néven a „kritikai realizmus” remekei még semmit sem veszítettek értékükből, s továbbra is magukban hordozzák a többé vagy kevésbé hagyományhű elbeszélés számára a követendő és újraértelmezendő, tetszés szerint alakítható és egyéníthető mintát.

Nem a „hagyományos” írásmódot akarom védelmezni soraimmal, szembeállítván az „újítóval” — ezen a téren nem ismerek értékkülönbséget. Az egyéni megoldást szeretném pártfogolni, mely egyaránt lehet hagyományos és avantgárd, modern vagy posztmodern; csupán a hagyományosnak, de közben igen egyéninek és eredetinek mondható Kertész Ákos-i regényírás körüli előítéletek és tévképzetek elosztatásául mondom ezeket, érte, és nem valamilyen másféle írásmód ellen.

Régi és el nem avuló írótulajdonságnak tartom egyebek közt azt is, ha az elbeszélő különböző művei más-más hősökkel, sztorikkal és létkérdésekkel ugyan, de ugyanazokat a nagy emberi sorsproblémákat görgetik makacsul maguk előtt. Kertész Ákos művei szorosan összetartoznak, dialektikusan kiegészítik egymást, és sokszor ugyanazt a kérdést vetik föl más módon, vagy gondolják tovább, amelyet az előző műben vagy művekben közelített meg az író. A kritika legfőbb mulasztását nem abban látom, hogy erősen alulértékelt a szerzőt — bár ezt is joggal felhánytorgathatnám —, hanem, hogy elhanyagolta Kertész munkáinak ezt a mély benső kapcsolódását egymáshoz. Ez a kapcsolódás nem úgy működik, mint például Balzacnál, aki a lehető legszélesebb körpanorámát festi elénk a múlt század első évtizedeinek francia társadalmáról. Kertész, bár ízig-vérig elbeszélő, történeti oknyomozó, mesélő, és olykor igen kellemesen sztorizó írótipusnak tartom, szubjektívabb, és ilyen értelemben is líraibb alkat az említett nagy franciánál. S ha nem tagadjuk meg a pálya derekán levő, eddig vegyesen értékelt mai magyar írótól, hogy klasszikusokkal vessük össze, akiket úgy-ahogy ismerni vélünk, és akik éppen klasszikus voltuknál fogva szolgáltatnak nekünk időtállóan összehasonlítási alapot, akkor mindjárt hozzá is tehetem, a vitathatatlan nagyságok közt ott van mindjárt Tolsztoj, akihez annyiban biztosan hasonlít Kertész Ákos, hogy sokkal inkább az érzelmeiken keresztül ábrázolja embereit, mint ama francia, akinek hőseit hamarabb jellemeznék az érdekeik, mint az érzelmeik.

Szubjektívnak azért is mondhatom Kertész Ákost, mert — mint oly sok írótársa a régi és új, magyar és világirodalomban — rengeteg változatban kölcsönzi oda regényhőseinek a saját jellemvonásait, megélt élethelyzeteit, egykori foglalkozásait és környezetüket (fiatalon évekig dolgozott karosszérialakatosként), s velük mindazokat a létproblémákat, bölcséleti és erkölcsi kérdéseket — általában a *hogyan élünk és a miként maradhatunk tisztességesek* körébe tartozókat —, amelyek őt magát is foglalkoztatták a teljes életében. Tudom, az illetéktelenség, sőt az illetlenség határát súrolom ezek szóbahozá-

sával — mégsem kerülhetem meg, mert bár a kritikusnak semmi köze az író személyéhez, magánemberi tulajdonságaihoz és a vele történt eseményekhez, ahhoz igenis van köze, hogy milyen munkamódszert választott, hogy milyen hitelességgel tudta ábrázolni teremtményeit, s milyen makacssággal térnek vissza műveiben helyzetek és gondolatok, jellemek és döntések. S ha az író nyilatkozatait is tekintetbe vesszük, melyekben elárulja, milyen mértékben ruházta föl regényalakjait a saját tulajdonságaival vagy életrajzi részleteivel, már jogosnak érezhetjük, ha az író személyében sejtjük meg annak őskát, hogy a *Sikátor* Bognár Vincéje, a *Makra* címszereplője, a *Családi ház manzárddal* Burián Károlya, a *Zakariás* névadója, sőt, szegről-végről még az *Aki mer, az nyer* Hajdik Jánosa, és más elbeszélések, rövid novellák férfihősei is osztoznak néhány jellemvonásában, akárcsak Pierre Bezuhov vagy Jevgenyij Levin Tolsztojében.

Súlyos hiba volna azonban azonosítani őt a regényhőseivel; egyrészt intellektuálisan is, erkölcsileg is igen eltérő fokon állnak — a *Sikátor* vidékről jött munkáshősétől világok választják el a szikrázóan éleselméjű *Zakariást* —, másrészt rengeteg szereplője van, aki semmiben sem hasonlít az íróra, mégis kétségtelen, hogy vannak közös tulajdonságaik a férfihősöknek, akárcsak a hősnőknek. Igaz ugyan, hogy az író a legtermészetesebb mozdulattal adja át egy-egy hősének a maga életmozzanatait, de az is igaz, hogy nincs szorosan rájuk utalva, nem csak ő maga az egyetlen „modell” a szereplőgárdához. hanem igen sokféle típust és jellemet képes megformálni. És itt nem csupán arra gondolok, hogy nagy morális kérdésekkel birkózó férfiszereplőinek rendre megvannak a link, felületes, léha, ugyanakkor talpraesett ellentétei — a *Sikátorban* csakúgy, mint az *Aki mer, az nyerben* és másutt —, hanem arra is, hogy Kertész a legjobbakra emlékeztetően tud belülről ábrázolni lánvokat és asszonyokat. Már a fiatalkori regénye, a *Sikátor* is megmutatja ebbéli képességeit — Kertész igen jól gazdálkodik a tehetségével, mert első regénye már kész, kialakult formában hordozza magában szinte minden egyes későbbi íróerényét, s ezek közt a legfontosabb talán a rendkívüli beleélő, beleérző képesség, mely szükségszerűvé, elkerülhetetlenné, azaz íróilag logikussá teszi a *Sikátorban* Gabi útját a könnyed flörtöléstől a szerelem előli menekülésem át az áldozattá válásig, a tragédiáig, a *Makrában* Valiét a művészi önállóságtól a nyugati anarchista mozgalmakig — és így tovább.

Régi mondás, hogy az ember jellemében van az ember sorsa. Kertész könyveiben mindent a jellem ír elő, ebben könyörtelen következetességgel működik alapelve. A *Makra* egyik mellékalakja, a művészeti kört vezető festőművész, Salgó mondja *Makrának*: „... az ember uralma a saját teremtményei fölött korlátozott, a jelenséget előidézi, de nem ő hozza létre, és az anyag a saját belső dinamikája szerint alakítja önmagát, a véletlennek a műalkotásban egyre nagyobb szerepe lesz.” Akaratlanul a saját műhelytapasztalatát árulhatta el itt Kertész Ákos, mert az ő történeteiben tökéletesnek érezzük a véletlen és a törvényszerű, az alkalmyszerű és a szükségszerű viszonyát. Bármilyen véletlen találkozások, tétova döntések, másokra hagyatkozások, sodródások és ösztön vezérelte nagyjelenetek, „örjögések” befolyásolják a hősök életét, szükségszerűnek hatnak, mert a jellemből fakadnak, sőt az egyik jellem pontosan úgy ösztönzi a másikat a cselekvéseire, ahogy egyik a másikhoz aránylik. A lassú észjárású, megfontolt, erőszaktól irtózó, nagy lelki inerciával megvert Bognár Vince a *Sikátorban* részben a maga tulajdonságaival

idézi elő Gabi hisztérikus kitöréseit, érzelmi Ingadozásait, kapkodó döntéseit és árulásait, melyek egyúttal önelárulások — nem véletlenül mondják ismerősei Bognár Vincéről, hogy nehéz, mint a sár —, és az sem véletlen, hogy Szombathy Vali ötvenhat november negyedikén, amikor magával akarja vinni Makrát, a saját szobrászi tehetsége elől menekülő munkásembert, s az nem hajlandó erre, Vali géppisztolyt szegez rá. Mert Vali forradalmár, ő hivatás-szerűen is úgy él, ahogy a szerelemben, „fontos ügyekben ölni is képes”, és nem tűri sem a társadalomban, sem a lélemben a mocsár uralmát.

Kertész hőseinek közös vonása, legyenek bár faluról jött munkások, főművezetők vagy dekadens művészek, hogy végtelenül tisztelik a Nőt és a Gyermeket. A Családot is tisztelnék, de annál is jobban a Nőt és a Gyerme- ket önmagában, önmagáért. Vagy ragaszkodnak a hétköznapisághoz, a „nor- mális” élethez, vagy erre törekednek minden erejükkel, ha kívülrekedtek raj- ta. Minthogy az élet alapétejeire koncentrálnak, életszeretők, boldogságra tö- rekvők, de szigorú erkölcsi normáik rendre szerencsétlenné teszik őket. Olyan ellentmondások közt hánytorgnak, hogy csak beleroppanni lehet: tisztelik a nő szabad akaratát, nem akarják befolyásolni döntésében, elengedik a döntés- helyzetben, miközben életük egyetlen vágya, hogy a nő hozzájuk tartozzék, mint a József Attila-i maxima legfontosabb értéke az „Ehess, ihass, ölelhess, alhass” követelményrendszerében. Makra tragikus vétsége, hogy nem hajlandó tudomást venni semmilyen formában az idézet folytatásáról: „a mindenséggel mérd magad!” Állandóan ellentétbe kerül önmagával, egészen az identitás- zavarig (mely aztán Zakariás legfőbb baja lesz más formában, szinte a fonák- járól): ösztöneiben annyira irtózik az erőszaktól, hogy az erőszak láttára szinte öntudatlanul fordítja az erőszakot az erőszak ellen — félholtra ver négy fia- talembert, amikor azok letepernek egy védtelen nőt, még ha tudja is, hogy kurva az illető. Ezért vetődik föl a kérdés benne egy alkalommal: ki ő és milyen ember, ha ennyire nem tudja maga sem? Ha ennyire nem ura saját akaratának, döntéseinek? S amikor Vali személyében megjelenik az Intellek- tus, aki meg tudja mondani, ki ő és mire rendeltetett — föllázad benne a „normális” közepszerűség, mert Vali nem hajlandó gyereket szülni, alkalmaz- kodni az élet megszokott normáihoz, úgy, mint minden rendes munkásember, mint ő, Móricz Zsigmond Joó Györgyének leszármazottja, aki szerint nincsen szebb, mint becsületes szegényember lenni.

Kertész Ákos írói sokszínűségét bizonyítja, hogy visszatérő humanitárius problematikáját hol tragikus, hol komikus formában, hol a kettő között egyensúlyozó, tragikomikus formában tárja elibénk. A Sikátor és a Makra tragikusan, a Családi ház manzárdal itt-ott a tragikum felé hajlón, de alap- jában véve komikusan, a *Névnap* köznapi-tragikusan, a Zakariás inkább tra- gikusan, de számos részletében komikusan, az Aki mer, az nyer pedig szinte tisztán vígjátéki elemekkel mutatja be, hogy az élet nem élhető egyszerre boldogan is és tisztességesen is — a korban, melyben az író él gyermekkora óta, és amelyben élnek vele nagyjából egyívású férfi hősei, vele együtt öre- gedvén a háborús évektől napjainkig. Igen, Bognár Vince is, Makra is, Burián Károly is és Zakariás is épp annyi idős, mint írójuk a mű írásakor.

S itt kell beszélni a szerző történelmi, társadalomtörténeti érzékenysége- ről. Valaki „publicisztikai” felhígulástól féltette egy alkalommal Kertészt, s ez olyan, mintha Balzacot a Lajos Fülöp-i rezsím írónak álcázott publicistájának mondaná, Tolsztojt regényírónak maszkírozott hadtörténésznek, Napóleon el-

leni propagandistának — és így tovább. Kertész hősei ugyanis átélik (többségükben) az ötvenhatos forradalmat, s az író becsületére legyen mondva, semmiféle kordivathoz nem simul a forradalom ábrázolása műveiben, sőt, sokkal inkább kiérződik a történet hangulatából, hogy a forradalom igenlője, mint ennek ellenkezője, a Makrában épp úgy, mint a Családi ház manzárdal címűben vagy a Zakariásban, esetleg a Zakariás egyik előképének tekinthető novellában, a Fehér, hallgatag falakban. Átéli némelyik — gyerekként — a magyar holocaustot is, ezért igen érzékenyek a „faji” megkülönböztetésre, emberek üldözésére, megalázására, az előítéletes gondolkodásmódra. Mind katolikus neveltetést kap, „Mária-kongreganisták” és „jó cserkészek”, érdekes módon még az effélében nem részesült Bognár Vince is ilyen alkatilag. S bár egy emberre méretezett erkölcsi normáik vannak, s irtóznak attól, hogy beleavatkozzanak mások életébe, a Szeretetvallást az idegrendszerükben hordozzák, noha menekülnek a tömién illatától. Afféle kihalásra ítélt utolsó bölénvek, akiknek a szocializmus hazugságok rendszerévé torzult elveiből kell kialakítaniuk erkölcsi normáikat. Így válnak a kor és az élet nagy balekjai, akik abszurd módon képviselik a közösség eszményi elképzeléseit, mint például Burián főművezető, aki egy fővárosi kertés negyedben, a saját családi házában akarja meghonosítani a magyar teljes felszabadulását, a tulajdonosi mentalitást száműző, nyitott házasságot, miközben a legjobb férj és legszeretőbb apa kíván maradni — fából akar vaskarikát, és csak a komikus műfaj helvesen felfogott írói játékszabályaival köszönheti, hogy nem végez magával, amikor már sikerült mindent összekevernie, kiszabadítván minden lehetséges gonosz szellemet a palackból.

Nem tudom, van-e hathatósabb társadalombírálat a „szocializmus” korszakáról, mint Kertész elbeszéléseinek összefüggő — mégis egymástól független — sora. Nincs olyan férfihőse, aki ne végezné munkáját kiválóan, rátermetten és teljes erőbevetéssel. Mégis rendre kibabrálnak velük a normások, a párttitkárok, szb- és üb-titkárok, mindenféle bürokraták és más hátramoszdítók. Boldogulásukat ideig-óráig maszekoknál végzett különmunkának, fuszásnak, bedolgozásnak köszönhetik, munkahelyükön rendszeren valamilyen deklasszált dzsentriivadékok jelentik az emberséges szót, bánásmódot, hogy ne mondiam, a „szolidaritást” — Moizes Áron, a Kadét és mások éno-úgy nem sematizálható munkásfigurák, mint a régi vágású szociáldemokratákat idéző Karjci (másutt Kraicz). Ezek a „fólvezető” figurák egvébként ismét a balzaci metódusra emlékeztetnek — Lousteau, majd Rastignac kalauzolja így az Elveszett illúziókban az újonc Lucient a különféle társaságokban, a nagystílű fővárosi karrierhelyzetekben.

Érdekesen alakul az évek, évtizedek során Kertész Ákos íróstílusa. A tempós, nyugodt, mindig a lényegre szorítókozó, tömör, de nem lakonikusan szűkszavú, hanem könnyed és oldott beszéd mód fokozatosan alakul át gyors, szinte felpörgetett iramú elbeszéléssé. A mondatok, a fürtszerűen sorjázó, vesszővel tagolt, de parttalanul hosszú mellérendelő összetételéllé növelt óriásmondatok akadálytalanul áttekinthetőek, sosem agygörcsöt okozó körmondatok és visszautaló szerkezetek, hanem lázas tempóban olvasásra készítő formák, melyek jóvoltából az ember nem tudja letenni a könyvet, míg a végére nem ért. Mégsem érezzük modorosnak — ellenkezőleg, nem a stílus hívja magára figyelmünket, hanem a történet, a külső és belső állapotok és változások egymásutánja, az okság, a fejlemény és a vele szorosan összefüggő jel-

lemfejlődés. Ezzel sem akarok másokat lekicsinyelni — de kétségtelen, hogy azok az — olykor kiváló, nagy jelentőségű — írók, akiknek a stílusára kell figyelnünk, mert oly csillogó, elegáns, ötletes és bravúros a stílusuk, hamar elfárasztanak minket, jóllakatnak minden mást elfedő munkamódszerükkel, míg a Kertész-féle elbeszélő mód minden ízében-porcikájában a mesét, az ábrázolást, a megjelenítést szolgálja, érdekessé téve a munkafolyamatot, melyben a hős izzad és görnyed, a külvárosi enteriőrt, ahol szegénységre ítélt emberek élnek, a vendéglőt vagy csehót, ahol isznak és esznek, és a nagy szeretkezéseket, mert Kertész mestere az erotikus megjelenítésnek is, minden rossz íz, alantas érdek nélkül, s az ábrázolás funkcionáló részeként, mert nemes hivatásnak tartja a szórakoztatást is, nem csak az ember önismeretének szolgálatát, s azokat a korszerű-örök erkölcsi normákat, amelyeket a hősein, azok sorsán keresztül képvisel.

Ilyen az egyik legfontosabb, az előítéletektől mentes gondolkodásmód. A komikus változat, a Kertesház manzárdal után most a Zakariás birkózik ezzel, miután végigjárta rendes útját hivatás, szerelem, család és identitás-tudat stációin, megpróbáltatásain és kudarcain a színész-főhős. Magyarország — sajátos történelmi, földrajzi és társadalmi alakulása folytán — egyik legérzékenyebb helye a világnak abból a szempontból, hogy az ember miképpen emancipálódik és találja meg a helyét zsidóként is, magyarként is e hazában. Azt hiszem, még sosem találokztam regénynek, amely ilyen kölcsönös méltányossággal ábrázol olyan embereket, akik egymással — vagy éppen önmagukkal, mint Zakariás — összeütközésbe kerültek, mint zsidók és nem zsidók. Rettenően kifinomul itt az ember hallása, és rögtön kéri minden szövegből, milyen belső szándék, belső tendencia vagy éppen részrehajlás húzódik meg a témakör bolygatásában. Ebben a regényben egy pillanatig sincs szó arról, hogy ki a külön, ki van több joggal *ittthon* mint másutt, ki az „őshonos” és ki a „honfoglaló”, ki a kiválasztott és ki nem, ki akar asszimilálni erőszakkal vagy szépszerével, s ki akar gyűlöletet szítani; itt csakis tények és emberi érzékenységek, sérültségek és szenvedések, félelmek és szégyenkezések mutatkoznak meg a címszereplő sorsában, annak a középponti kérdésnek a szolgálatában, hogy az embernek vállalnia kell önmagát, olyanként, amilyenek születt, aminek és akinek a sorsa kijelölte. Azonfölül tisztességesnek kell lennie, és előítéletektől mentesnek. Nem szabad, hogy mentesülvén az erőszak elvétől, de magányosságra és kirekesztettségre ítéltetvén, földadja önnön identitását, és kibillenjen lelki egyensúlyából az ember, mint Makra, amikor cigánytársaságba kerülvén, külsejének megfelelően cigánynak hazudja magát — pusztá szeretetből, szeretetéből vagy rosszul értelmezett szolidaritásból. Zakariás egy regényen keresztül él ebben a tragikai vétségben (ő „jó magyar embernek” szeretne látszani mindenáron, egészen az utolsó oldalakig) — és ha valamit hibázathatnak a regényben, akkor az a szentenciával megoldott, végső megvilágosodás kellő motiváltságának hiánya. De egy jó regényt — amilyen a Zakariás — nem lehet a végén elrontani, csak szépséghiba ez ahhoz képest, ami a jellemfejlődés meg a korszakábrázolás megannyi stációján keresztül vezette idáig Zakariást.

Egy ember, aki egész életében más szeretne lenni, mint amilyen — ez Zakariás, és egy komplexus története a regény. Mindez megvan a Makrában is, amaz sincs tisztában magával, amaz sem vállalja saját erőnyeit, művészi tehetségét, a saját közvetlen körén túlmutató erkölcsi késztetéseit és a környezetétől elütő, magas termetét, délszláv feketeségét. De Zakariás vég-

zete, hogy még a foglalkozása is állandó szerepjátszásra készíti — és végképp nincs tisztában önmagával, mert minden mozdulatában, megszólalásában és érzelmi megnyilvánulásában gyanús lesz önmagának — sejti a szerepjátszás veszélyét. S mert zsidó származása ellenére a nem zsidó sokasághoz szeretne tartozni, ahhoz idomul és azt játssza meg, akkor is, ha az élet könnyörtelen játékszabályai szerint él, munkásként, ötvenhatos megbélyegzettként, elvált férjként, „válási árvák” apjaként, egy vidéki színház jelességeként, és így tovább. Kertész, akárcsak a többi hőst, ezt is szereti, szeretteti velünk, azonosulni tudunk vele, ha zsidók vagyunk, ha nem, és ehhez is ugyanolyan könnyörtelen, mint a többihez: végigviszi minden lehetséges kínos helyzetet, megoldhatatlan döntéskényszeren, jellembeli összeférhetetlenségen különféle asszonyokkal és ismerősökkel, barátokkal és kollégákkal; a Krajci- és Mojzes Áron-szerű „fölvetető” szerepét ezúttal az író maga tölti be, akinek Zakariás elmondja az életét.

Játszani azt, amit élünk és élni a rendező vagy dramaturg által ránk kiosztott szerepet — ezzel a sűrűjébe kerülünk annak a problematikának, amelyet századunk egyik legjelentősebb írója, Thomas Mann egy hosszú életen át vizsgált munkáiban: élet és művészet kölcsönös, végzetes eltávolodásának. Kertész Ákos az elmúlt ötven esztendő hazai történelmében veszi szemügyre, miként alakul ez a modern korban oly megoldhatatlannak föltetsző dilemma. És ebben a vetületben is csak azt érezteti velünk, hogy iszonyúan nehéz helytállni az életben, mely hazugságra, szerepjátszásra és alakoskodásra kényszerít bennünket, ha élni és boldogulni akarunk, s nem kevesebbet kockáztatunk, amikor többé-kevésbé sikerrel megyünk bele a kényszerjátékba, mint a személyiségünket, önazonosságunkat. És hiába mondhatjuk, hogy a korszak a bűnös, mely minket ilyesmire kényszerít, hiába, hogy a történelmi determináció törvényei uralkodnak fölöttünk — Kertész ezt jól tudva és tudatva, nem nyugodhat bele az ilyen olcsó „realizmusba” — ő arra ébreszti rá olvasóját, hogy — József Attilával mondva szabadon — az embernek nem szabad megalkudnia, ha csakugyan boldog akar lenni. És annak, aki magát kisebbségi helyzetben érzi, nem *asszimilálódnia*, hanem *emancipálódnia* kell, hogy szabad lélekkel élhessen.

SZERDAHELYI ZOLTÁN

Posztmodern kompozíciós jegyek Hajnóczy Péter műveiben

Hajnóczy Péter munkái számos, nehezen megválaszolható kérdés elé állítják az elemzőt. Mind a novellákban, de a kisregényekben s a drámákban is több, a hagyományos esztétikai normák felől nehezen megközelíthető, azok alapján kevésbé értékelhető jellemzőt találunk. Ha a szerteágazó avantgárd poétikák segítségével némely sajátosság (pl. az automatikus írásmód, kollázs-technika stb.) önmagában talán meg is ragadható, az ilyenformán megfogalmazódó válaszok csak szűk körre érvényesek, csupán a jelenségek egyes konkrét vonatkozásaira szolgálhatnak magyarázatul. (Ügyszintén az író műveiben